

UNELTELE DE PIATRĂ ȘLEFUITĂ DIN NEOLITICUL TIMPURIU DE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

de EUGEN COMȘA

Paralel cu intensificarea deosebită a cercetărilor arheologice din ultimul sfert de veac din țara noastră, se cuvine să se acorde aceeași grijă și importanță tuturor categoriilor de materiale pe care le scoatem la iveală în timpul săpăturilor. O atenție deosebită se cuvine să o acordăm uneltelor de producție, modeste ca aspect și mai puține ca număr (în raport cu alte categorii de obiecte), deoarece rolul lor a fost deosebit de important în viața și evoluția comunităților din vechime; uneltele oglindind, de obicei, progresele treptate din domeniul activității economice, cu implicații deosebite în organizarea socială a fiecărei epoci.

După cum se știe, pînă de curînd, aproape toate uneltele de piatră șlefuită din neoliticul României erau trecute la categoria topoarelor de piatră. În realitate, dacă analizăm cu atenție și amănunțit problemele din punct de vedere: tipologic, funcțional și cronologic¹, vom constata că aceste unelte au avut o evoluție complicată în spațiu și timp, aproape totdeauna diferențiată de la cultură la cultură, respectiv de la regiune la regiune, în funcție de mediul natural (cu zăcămintele de roci necesare) și cultural.

Pe teritoriul țării noastre, seria uneltelor de piatră șlefuită a început cu acelea în formă de „vălătuc” (fig. 1), avînd o formă aproximativ conică, prelungă, ajungînd pînă la 0,20 m lungime. Ele erau realizate relativ ușor din pietre de râu, avînd o formă apropiată de cea necesară, care erau șlefuite pentru a se face tăișul. Acesta este totdeauna arcuit. Muchia lor este conică, bontă și, de obicei, au secțiunea rotundă și mai rar (de regulă mai tîrziu) ovală. Uneltele descrise au avut mai multe funcții: au servit mai rar ca topoare (fiind fixate cu tăișul paralel cu coada) și de regulă ca tesle și ca săpăligi (fixate pe un miner în formă de 1, cu tăișul perpendicular pe axul cozii). Pînă în prezent seria lor nu este bogată. Unele piese s-au descoperit prin săpături, majoritatea însă (aflate în diferite muzee din Transilvania) au fost găsite întîmplător, în condiții necunoscute. Astfel, o unealtă vâlătuc s-a găsit prin săpături la Gura Baciului², făcînd parte din inventarul unui mormînt atribuit începutului culturii Criș, iar un alt fragment de unealtă vâlătuc a fost descoperit în așezarea Criș de la

¹ Eugen Comșa, *Date despre uneltele de piatră șlefuită din epoca neolitică și din epoca bronzului, de pe teritoriul României (istoricul problemei, tipuri — funcționalitate)*, în SCIV, nr. 2, 23, 1972, p. 245—262.

² Unealta este de amfibolit și a fost găsită în dreptul mormîntului (N. Vlăsa și A. Palkó, *Un mormînt de inhumație aparținînd culturii Criș timpurii din Transilvania*, în „Apulum”, V, 1965, p. 13).

Morești³. Alte piese similare s-au găsit în: Transilvania⁴, Crișana⁵, Banat⁶, Oltenia⁷ și în Muntenia⁸.

Treptat uneltele vălătuc au evoluat dobândind diferite variante, mai ales cu secțiunea de formă ovală. A început și diferențierea lor funcțională în: tesle, topoare și săpăligi. Cu toate că nu avem încă dovezi documentare, totuși se poate

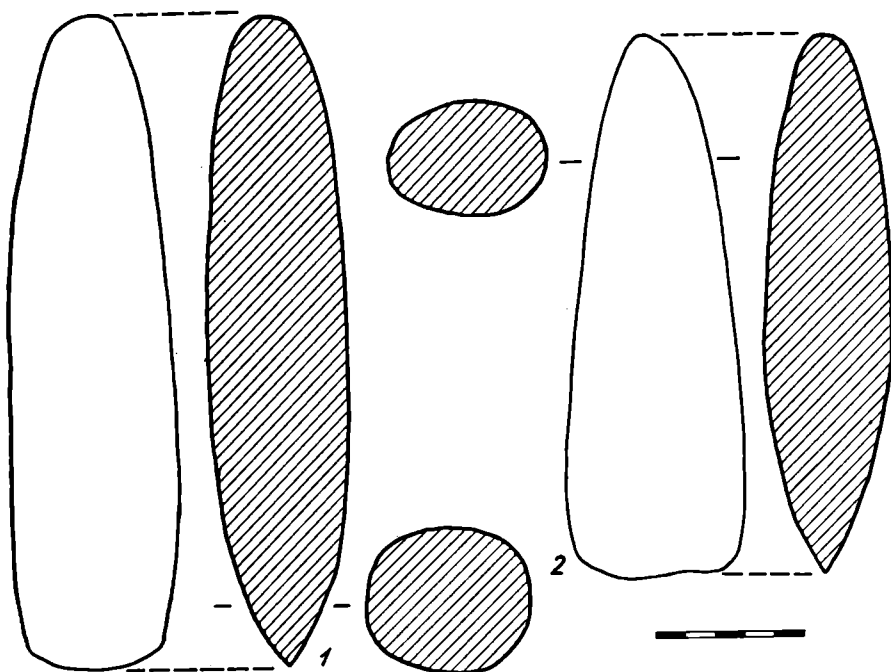

Fig. 1. — Unelte „vălătuc”. 1. Prov. nec. (col. Muzeul Gherla), 2. Beclean (col. Muzeul Aiud).

admite că paralel cu uneltele vălătuc, încă de timpuriu, au început să se folosească și alte tipuri de unelte de piatră, de dimensiuni mai mici.

Datele despre uneltele de piatră ale culturii Starčevo de la Cuina Turcului, în cele două niveluri inferioare s-au descoperit topoare și dălțițe lucrate îngrijit din roci dure (fig. 2), iar din al treilea nivel s-au scos la lumină unelte de dimensiuni mai mari, lucrate cu mai puțină grijă, din roci mai puțin dure⁹. Nu dispunem încă de date referitoare la uneltele de piatră șlefuită din celelalte așezări de tip Starčevo din sudul Banatului.

³ *Ibidem*, p. 14.

⁴ Sînt menționate și piesele de la: Clpău (1 exemplar), Inucu (exemplar fragmentar), *ibidem*, p. 14; amintim și piesa de la Minăstirea-Bistrița (*Materiale*, V, 1959, p. 729—731).

⁵ La Oradea mi s-a arătat o unealtă „vălătuc” găsită întimplător în jud. Bihor.

⁶ O piesă văzută în col. Muzeului Banatului, Timișoara.

⁷ O piesă descoperită întimplător în jud. Gorj (BCMI, III, 1910, p. 175).

⁸ O piesă izolată găsită în apropiere de Greaca, jud. Hfov.

⁹ Basile Boroneanțu, *La civilisation Criș de Cuina Turcului*, în *Actes du VIIe Congrès.... Prague, 1966*, vol. I, 1970, p. 408 și 409 (fig. 2).

Din cursul fazelor evoluate ale culturii Criș de pe întreg arealul ei intra- și extracarpatic, nu se cunoaște nici un exemplar de unealtă vâlătuc, în schimb, sînt menționate și publicate diferite unelte de tipuri evoluate. Este, fără îndoială, un indiciu că perioada de tatonări în privința formei uneltelor, a dimensiunilor cozii, ca și a eventualelor manșoane fusese depășită.

Ținînd seama de aria de răspîndire deosebit de întinsă a acestei culturi, de existența sigură a mai multor faze și de principiul de a prezenta materialele pe complexe închise, în cele ce urmează vom expune datele despre uneltele purtătorilor culturii Criș pe complexe, din zone diferite.

În nord-vestul Banatului, în așezarea de la Dudeștii Vechi (Beșenova Veche), jud. Timiș, stratul de cultură Criș prin elementele specifice ceramicii datează din fazele târzii ale culturii. Unelte de piatră (18 piese) de la Dudeștii Vechi, păstrate în colecția Muzeului Banatului¹⁰, sînt din punct de vedere tipologic unitare. Piesele întregi au lungimea variînd între 6,5–10,5 cm, iar lățimea la tăiș între 4–6,3 cm. Toate uneltele la care ne referim sînt topoare de formă trapezoidală (unul singur este aproape triunghiular), de obicei cu laturile oblice convexe la mijloc. În profil, tăișul lor este în V (cu unghi mai mult sau mai

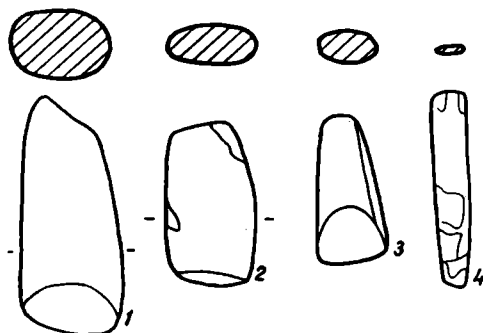

Fig. 2. — Cultura Starčevo, așezarea Cuina Turcului: 1, 3, 4, unelte din niv. II; 2 Unealtă din niv. I (după V. Boroneanț, op. cit., fig. 2 (1–4)).

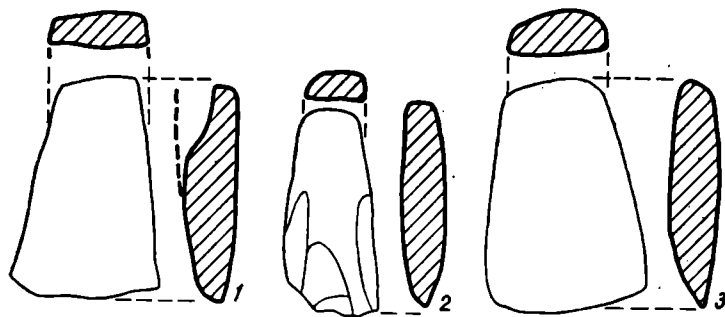

Fig. 3. — Cultura Criș, așezarea Leț (Săpături Szekely Zoltan).

puțin ascuțit). Partea de mijloc a pieselor este mai groasă, iar porțiunea dinspre muchie este subțiată (probabil pentru o fixare mai ușoară în manșon). În secțiune transversală, topoarele descrise au forma ovală, cu suprafața dorsală mai dreaptă (în unele cazuri se ajunge la secțiune plan-convexă). Tăișul lor este de regulă arcuit, adesea ciobit, iar muchia este dreaptă sau arcuită.

¹⁰ Piesele (găsite prin săpăturile de la începutul secolului) au fost văzute și desenate prin amabilitatea specialiștilor de la Muzeul Banatului, Timișoara, cărora le mulțumim și pe această cale.

Din zona centrală a Transilvaniei mai dispunem de datele referitoare la toporul (mai curînd tesla) de la Morești¹¹. Forma uneltei este dreptunghiulară cu tăișul și muchia arcuite. În zona tăișului, în secțiune, se observă o fațetă pe suprafața dorsală și o arcuire accentuată a feței. Secțiunea transversală este cu două muchii laterale și cu fețele arcuite.

Din așezările Criș din sud-estul Transilvaniei avem date despre patru piese (trei de la Leț¹² și una de la Cozmeni¹³). Prin caracteristicile lor, piesele sînt mai curînd tesle decît topoare. Cele de la Leț (fig. 3) au forma trapezoidală, cu tăișul și muchia arcuită. Profilul este asimetric și are o față plană și alta arcuită. Secțiunea transversală este plan-convexă specifică teslelor¹⁴.

În partea de nord a Moldovei, la Grumăzești¹⁵, în cursul săpăturilor s-au scos la iveală o serie de topoare de formă trapezoidală, de dimensiuni medii, lucrate din tuf vulcanic gălbui și o teslă masivă, dreptunghiulară, lungă, cu secțiunea transversală pătrată, lucrată dintr-o rocă dură.

În estul Moldovei, prin săpăturile de la Glăvăneștii Vechi, jud. Iași, s-au găsit numai cîteva fragmente de unelte. Amintim un fragment de topor trapezoidal, cu tăișul arcuit și ciobit¹⁶. La Valea Lupului, jud. Iași, în cuprinsul unei locuințe din așezarea Criș, se aflau numeroase unelte de piatră. Unele erau finisate, altele în curs de prelucrare. Această observație a făcut pe descoperitor să considere că era vorba de un mic „atelier” de confecționat unelte de piatră¹⁷. Din cele 6 piese cercetate: cinci sînt topoare și una este o teslă. Majoritatea topoarelor au forma trapezoidală (două sînt aproape dreptunghiulare), o piesă are forma dreptunghiulară. De asemenea, tesla este dreptunghiulară. Tăișul tuturor acestor unelte

este arcuit. Muchia lor este, de obicei, dreaptă și într-un caz arcuită. Topoarele au secțiunea transversală în formă de patrulater cu colțurile rotunjite. Tesla este plan-convexă. Cîteva din uneltele de la Valea Lupului sînt lucrate din tuf vulcanic gălbui.

Uneltele de piatră folosite de purtătorii culturii Criș, din sudul Moldovei, au o caracteristică de care trebuie să ținem seama. Din cele 5 piese descoperite la Perieni (fig. 4), jud. Vaslui, trei sînt scunde, trapezoidale, cu tăișul și muchia (mai puțin) arcuite¹⁸. Două sînt tesle și una a fost folosită ca topor.

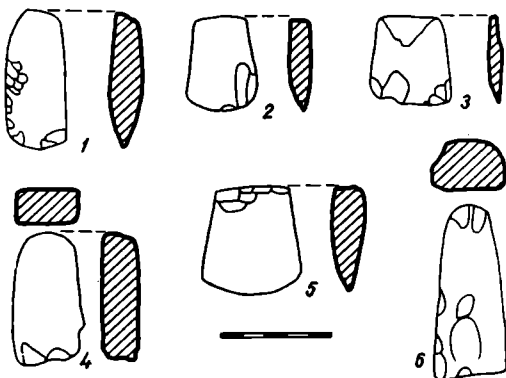

Fig. 4. — Cultura Criș, așezarea Perieni : faza Valea Lupului (după M. Petrescu-Dîmbovița, op. cit., p. 74, fig. 7).

¹¹ N. Vlăsa, *Cultura Criș în Transilvania*, în AMN, III, 1966, p. 18.

¹² Eugenia Zaharia, *Consideration sur la civilisation de Criș à la lumière des sondages de Leț*, în „Dacia”, N.S., VI, 1962, p. 7.

¹³ Piesă văzută prin amabilitatea lui Szekely Zoltan, căruia îl mulțumim și pe această cale.

¹⁴ Eugenia Zaharia, op. cit., p. 7.

¹⁵ Silvia Marinescu-Bîlcu, „Raport despre săpăturile de la Grumăzești”, prezentat la Sesiunea de rapoarte a Institutului de arheologie, februarie 1971.

¹⁶ Ion Nestor și colab., *Săpăturile de pe șantierul Valea Jiției (Iași-Botoșani-Dorohoi)* în anul 1950, în SCIV, nr. 1, II, 1951, p. 56.

¹⁷ Ibidem, p. 57.

¹⁸ M. Petrescu-Dîmbovița, *Sondașul stratigrafic de la Perieni*, în Materiale, III, 1957, p. 74.

Celelalte două piese sînt tot tesle, mai mari, trapezoidale, prelungi, cu tăișul drept sau arcuit. Muchiile sînt arcuite. La ambele piese secțiunea transversală este plan convexă.

În așezările Criș din Muntenia s-au găsit pînă acum foarte puține unelte de piatră șlefuită. Sînt amintite numai două piese: un toporaș trapezoidal, plat, din argilit, descoperit la Bonțești¹⁹ și un fragment de topor plat găsit la Budureasca I²⁰ (com. Vadu Săpat, jud. Prahova).

Pînă de curînd, de pe teritoriul Olteniei se cunoștea o singură unealtă de piatră șlefuită aparținînd culturii, o teslă²¹ descoperită la Verbița, jud. Dolj, în nivelul superior (Criș II). Unealta este trapezoidală (aproape dreptunghiulară), cu tăișul și muchia arcuite. În secțiune transversală are forma plan-convexă. În schimb, prin săpăturile recente de la Bravița, jud. Vîlcea au fost descoperite numeroase unelte (deținem date despre 23 piese²²). Se cuvine remarcat că în această așezare, ca o tradiție a uneltei vîlătuc, există toporul de formă triunghiulară, cu tăișul arcuit și muchia aproape ascuțită. În rest, predomină topoarele de formă trapezoidală (unele aproape dreptunghiulare), cu tăișul și muchia arcuite. Mai rar muchia este dreaptă. Se remarcă adesea la aceste topoare unghiul tăișului prea ascuțit. Topoarele au în secțiune transversală formele: de obicei plan-convexă și mai rar dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite și laturile puțin arcuite. În aceeași așezare s-au găsit două tesle, ambele prelungi, înguste, cu tăișul asimetric (în profil), iar muchia la prima este dreaptă și arcuită la a doua. În secțiune transversală, prima piesă are forma aproape patrată, iar cealaltă o are ovală, neregulată. Ultima piesă pe care o menționăm a avut probabil forma ovală. S-a păstrat numai partea dinspre tăiș, care prezintă caracteristicile unui topor obișnuit, negăurit. Tăișul însă este mult arcuit, iar partea dinspre muchie păstrează o jumătate dintr-un orificiu. În secțiune transversală piesa este ovală alungită. Aceasta este cea mai veche unealtă de piatră șlefuită și găurită, cunoscută din neoliticul timpuriu. Variabilitatea mare a tipurilor de unelte de la Bravița indică datarea complexului într-o fază avansată a culturii Criș.

Pînă în prezent avem date despre 71 unelte de piatră șlefuită folosite de purtătorii culturii Criș din diferitele ei faze de evoluție. Numărul pieselor este redus în raport cu vasta întindere a arealului și în același timp este inegal repartizat teritorial. Vom încerca totuși să tragem unele concluzii pe baza datelor cunoscute, urmînd ca ele să fie completate pe măsura cercetării sistematice în viitor a unor noi complexe Criș.

Cele mai vechi unelte Criș se grupează în jumătatea de vest a ariei culturii de pe teritoriul României, în cealaltă jumătate, unde sînt documentate comunitățile din fazele tîrzii Criș, sînt reprezentate tipurile de unelte mai evoluat, cum sînt: teslele și topoarele.

În această perioadă mai tîrzie se constată o predominare a teslelor (în raport cu topoarele) lucrate numai din roci dure. Unele sînt de formă dreptunghiulară cu tăișul și muchia arcuite, altele sînt de formă trapezoidală. Totdeauna secțiunea lor longitudinală este asimetrică, avînd o față plană și alta arcuită. Secțiunea transversală este plan-convexă, specifică teslelor. Pentru a cunoaște — în stadiul actual

¹⁹ Gh. Bichir, *Raport asupra cercetărilor de la Bonțești*, în *Materiale*, V, 1959, p. 260.

²⁰ Victor Teodorescu, *Cultura Criș în centrul Munteniei...*, în *SCIV*, nr. 2, XIV, 1963, p. 266, nr. 6.

²¹ D. Berciu, *Săpăturile de la Verbița*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 87 (fig. 2/5).

²² Pe care am avut posibilitatea să le studiez prin amabilitatea pr. Gh. Petre de la Govora, căruia îi mulțumim și pe această cale.

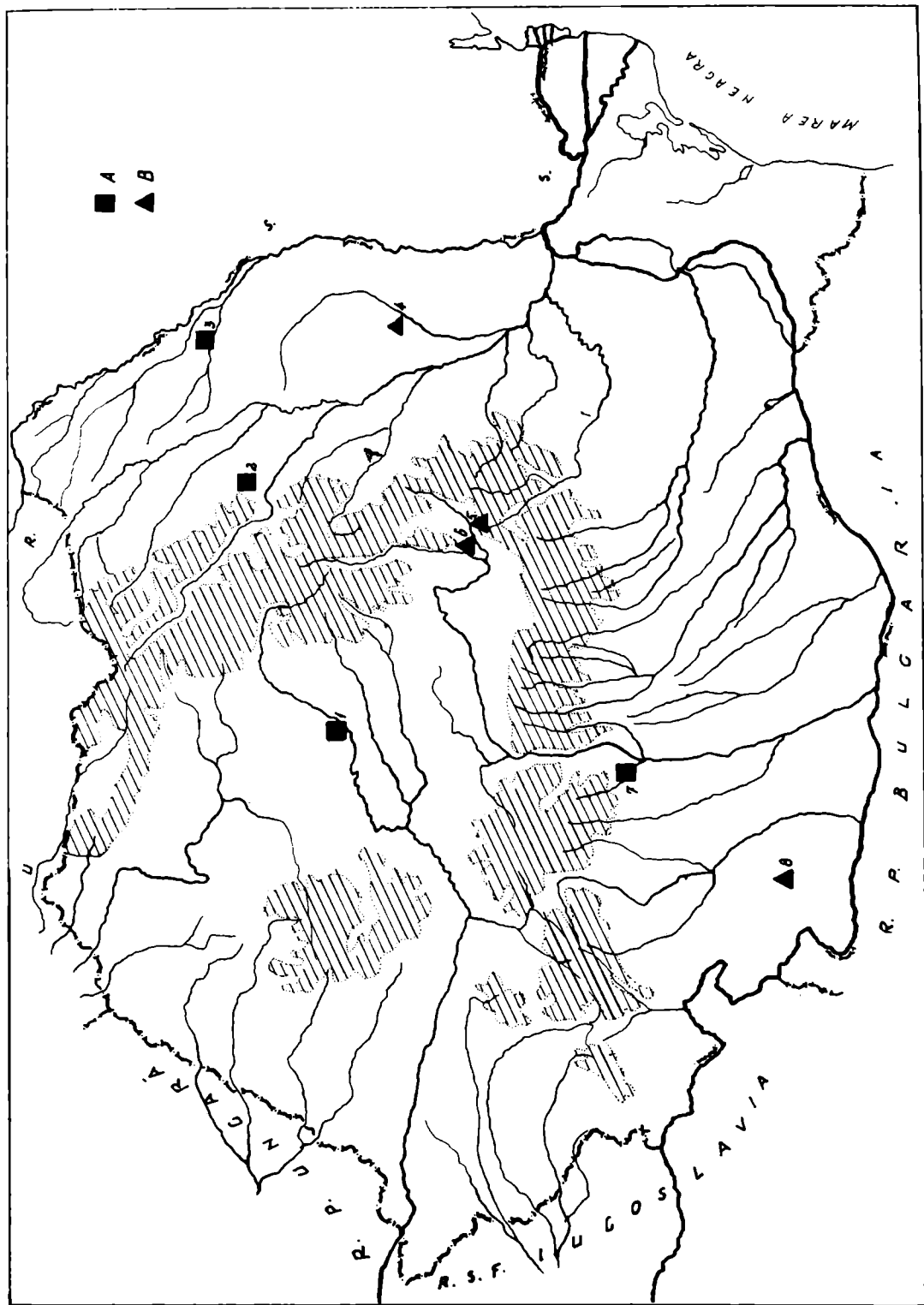

Fig. 5. — Cultura Cris. Harta răspândirii unor tipuri de tesle (A. tesle dreptunghiulare ; B. tesle trapezoidale). 1. Morești ; 2. Grumăzești ; 3. Valea Lupului ; 4. Perieni ; 5. Cozmeni ; 6. Leț ; 7. Bravița ; 8. Verbița.

al cercetărilor — răspîndirea diferitelor tipuri de tesle din arealul culturii Criș, am trecut pe hartă o serie de descoperiri. Cercetînd răspîndirea lor (fig. 5) se observă că teslele de formă dreptunghiulară sînt grupate (în principal) în jumătatea de nord a țării, pe cînd cele de formă trapezoidală sînt concentrate în jumătatea de sud. Se constată o mică interferență (între cele două zone) în nord-estul Olteniei. În Moldova, în perioada corespunzătoare fazei Valea Lupului, a început să crească procentual numărul topoarelor în raport cu acela al teslelor.

Topoarele din aria de răspîndire a comunităților culturii Criș erau de două tipuri: unele derivate din uneltele de tip „vălătuc” (cu secțiunea ovală) și altele de formă trapezoidală. Acestea din urmă prezintă numai unele deosebiri regionale în privința secțiunii transversale: în nordul Banatului, topoarele au avut secțiunea ovală, cu suprafața dorsală mai dreaptă, pe cînd în estul Moldovei topoarele au avut secțiunea rectangulară.

Se cuvine subliniată observația că pe teritoriul Moldovei (la Tîrpești și la Valea Lupului) purtătorii culturii Criș au început să utilizeze drept materie primă tuful vulcanic gălbui. La Valea Lupului s-a constatat că într-una din locuințe a fost un „atelier” din care s-au păstrat pe loc unelte gata făcute și altele în curs de prelucrare. În restul așezărilor în principal au fost folosite rocile dure.

Comparînd uneltele de piatră șlefuită descoperite în așezările Criș din țara noastră, cu acelea corespunzătoare aparținînd aceleiași culturi din R. P. Ungară, se constată că topoarele trapezoidale de la Dudeștii Vechi au drept analogii uneltele tot de formă trapezoidală, cu muchiile laterale adesea arcuite, descoperite în așezările de la Tiszaug-Tópart²³ (Kecskemet) și la Kopancs²⁴ (în complexe din punctele Zsoldos-tanya și Kovacs-tanya). Pe fotografiile celor 6 piese găsite în aceste așezări se observă doar că au fața convexă. Ele nefiind reproduse și în profil, nu știm dacă au servit ca topoare sau ca tesle.

În prezent este greu de precizat ce asemănări se pot face între uneltele culturii Criș și acelea din complexe de tip Kremikovți și Karanovo I. Într-o lucrare sînt menționate o serie de unelte vălătuc descoperite în diferite puncte din Bulgaria²⁵, care însă nu pot fi legate de o anumită cultură. Nu este exclus ca ele să aparțină tocmai complexelor culturale amintite, corespunzătoare în timp începutul evoluției culturii Criș. Într-o sinteză privind tot neoliticul din țara vecină, sînt reproduse două unelte de piatră șlefuită aparținînd culturii Karanovo I²⁶, dar ele sînt arătate în profil, de aceea se poate doar spune că una din ele este un topor cu secțiune biconvexă (formă caracteristică perioadei timpurii a epocii neolitice), iar a doua este o teslă prelungă.

În lucrările privind cultura Bugo-nistriană din sud vestul U.R.S.S. încă nu s-a publicat nici o unealtă de piatră șlefuită. Din zona învecinată spre est a acesteia, în aria culturii Nipru-Donet, se arată că pentru cea de a doua fază a culturii (după periodizarea lui D. Ia. Teleghin) sînt specifice teslele masive de formă aproape ovală (în cazul piesei descoperite în necropola de la Nikolse²⁷) și ovală

²³ Kutzian Ida, *A Körös-Kultúra*, Budapesta, 1944, pl. VIII/10—12.

²⁴ Ibidem, pl. XLVII/1—3.

²⁵ P. Detev, *Имо ли «калъпест тип» неолитни брадеи*, în „Arheologia”, Sofia, nr. 4, V, 1963, p. 43—47; Idem, *Опит за различаване на неолитните брадеи от дълга, теслите, матиките и полешниците*, în „Godišnik”, Plovdiv, IV, 1960, p. 65—73.

²⁶ Georgi I. Georgiev, *Kulturgruppen der Jungsteinzeit- und der Kupferzeit in der Ebene von Thrazien (Südbulgarien)*, în *L'Europe à la fin de l'âge de la pierre*, Praha, 1961, Bellage B/coloana I.

²⁷ D. Ia. Teleghin, *Дніпро-Донецька культура*, Kiev, 1968, p. 80 (fig. 29/8).

neregulată (piesa găsită la Sorokosici²⁸). Aceasta din urmă avea tăișul drept. Într-un complex de la Bogatîr²⁹, din aceeași fază, s-a găsit un topor căruia îi lipsește porțiunea dinspre muchie. Comparînd uneltele culturii Criș cu cele ale culturii Nipru-Donet nu se observă elemente de asemănare tipologice.

Dintr-o perioadă corespunzătoare sfîrșitului culturii Criș și perioadei următoare, în nord-vestul țării noastre sînt documentate așezările culturii Ciumești. Dintre acestea, una singură a fost cercetată prin săpături sistematice, anume aceea de la Berea (fig. 6), jud. Satu-Mare. Singurul toporaș (descoperit cu acel prilej) are forma trapezoidală cu tăișul și muchiile arcuite³⁰. În profil piesa este biconvexă, simetrică, specifică neoliticului timpuriu. Prin secțiunea sa transversală, de formă plan-convexă, toporul se aseamănă cu acelea de tip Criș de la Dudeștii Vechi.

În zona vecină din nord-estul Ungariei, sînt numeroase așezări aparținînd acestei culturi, dar în lucrarea de sinteză despre ele (autorii punînd accentul pe materialul ceramic) nu este prezentată nici o unealtă de piatră șlefuită³¹. Pătrunderea comunităților culturii ceramicii liniare, de-a lungul Carpaților, dinspre zona Vistulei superioare, în nord-estul țării noastre a avut drept urmare și răspîndirea pe teritoriul Moldovei și apoi probabil în nord-estul Munteniei și în sud-estul Transilvaniei a uneltelor de piatră specifice lor. Prima teslă a fost găsită la Glăvăneștii Vechi (fig. 7)³², în 1949, ulterior au fost scoase la iveală și alte unelte similare în celelalte sectoare ale așezării. Una dintre ele este dreptunghiulară, cu tăișul arcuit și muchia dreaptă. Profilul este asimetric și secțiunea plan-convexă (cu culme înaltă). În așezare au mai fost descoperite și tesle mai mari, dreptunghiulare, mai late decît cele obișnuite. La Traian, în așezarea de pe Dealul Fîntînii, s-au scos la iveală — aproape în fiecare sezon de săpături — cîte una sau mai multe unelte, din care cîteva au fost reproduse în diferite rapoarte. Prima din ele a fost descoperită în 1951³³, are forma aproape ovală, cu muchia dreaptă. Tăișul este arcuit accentuat. În profil este asimetrică, iar în secțiune are forma specifică plan-convexă. Ulterior s-au găsit alte piese care sînt de două feluri: prima este o teslă dreptunghiulară, cu tăișul arcuit și muchia dreaptă, profilul asimetric și secțiunea plan-convexă, cu grosimea aproape egală cu lățimea³⁴, iar a doua este tot o teslă specifică, lungă (raport lungime/lățime = circa 10/1)³⁵. Muchia este dreaptă, profilul asimetric și secțiunea plan-convexă (cu lățimea mai îngustă decît grosimea). În aceeași așezare au fost descoperite: o unealtă rotundă, găurită pe mijloc, cu suprafața superioară puțin bombată și o a doua similară, fragmentară³⁶. Ele au aspectul unor măciuci. Cu prilejul primelor cercetări de la

²⁸ Ibidem, p. 133 (fig. 48/15).

²⁹ Ibidem, p. 133 (fig. 48/14).

³⁰ Eugen Comșa, *К вопросу о периодизации неолитических культур на северо-западе Румынской Народной Республики*, „Dacia”, N.S., VII, 1963, p. 478 (fig. 1/1).

³¹ J. Korek, *Verbreitung der linear keramischen Kultur auf dem Albld.*, In *Eukönyve Móra Ferencz Museum 1958—1959*, Szeged, 1960, p. 19—52.

³² I. Nestor și colab., *Activitatea șantierului de săpături arheologice Iași-Botoșani-Dorohoi*, In SCIV, nr. 1, I, 1950, p. 29; Ion Nestor și colab., *Săpăturile de pe șantierul Valea Jtlei...*, In SCIV, nr. 1, II, 1951, p. 54.

³³ H. Dumitrescu și colab., *Șantierul Traian*, In SCIV, nr. 1—4, III, 1952, p. 134 (fig. 3/3).

³⁴ Hortensia Dumitrescu, *Șantierul arheologic Traian*, In *Materiale*, III, 1957, p. 122 (fig. 4/11).

³⁵ Ibidem, p. 122 (fig. 4/10).

³⁶ H. Dumitrescu și Vladimir Dumitrescu, *Activitatea șantierului arheologic Traian*, In *Materiale*, VIII, 1962, p. 254.

Valea Lupului, pe lângă un lot restrîns de cioburi aparținînd culturii ceramicii liniare³⁷, s-a găsit și un fragment de teslă, avînd forma specifică. O piesă de același tip a fost descoperită mai tîrziu la Dănești³⁸.

Din cele expuse rezultă că uneltele caracteristice purtătorilor culturii ceramicii liniare sînt următoarele :

Teslele totdeauna au forma regulată, dreptunghiulară, lungimea lor este mai mare decît lățimea de cel puțin trei ori, dar de obicei ajunge să fie de 6—10 ori mai mare. Taișul este totdeauna arcuit și realizat numai prin arcuirea regulată a părții convexe către cea plană. Muchia lor este dreaptă, plană sau oblică, uneori arcuită. În secțiune transversală aceste unelte au forma plan-convexă cu culmea înaltă.

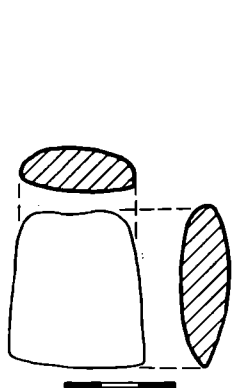

Fig. 6. — Cultura Ciumești, așezarea Berea.

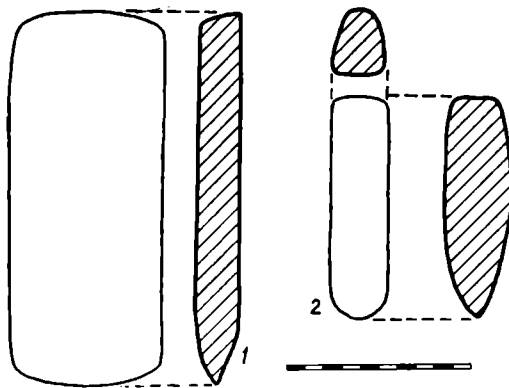

Fig. 7. — Cultura ceramicii liniare, așezarea Glăvănești Vechi (după Ion Nestor și colab., op. cit., p. 54, fig. 3 și 4).

Paralel cu teslele prezentate, purtătorii culturii au mai realizat și folosit încă trei tipuri de unelte. În primul rînd este vorba de al doilea tip de tesle (cu valoare funcțională puțin deosebită), de formă dreptunghiulară (raportul lungime/lățime = circa 3:1). Taișul și muchia lor au formă specifică, fiind arcuite simetric. În secțiune, ele au forma ovală prelungă. Remarcăm că printre resturile unei locuințe de suprafață (aparținînd culturii) cercetate sub movila II/1949 s-a descoperit un mic „atelier“, în care se făceau astfel de tesle, de dimensiuni mai mari (ele ajung pînă la 20 cm lungime). În „atelier“ se aflau mai multe exemplare aflate în diferite stadii de prelucrare³⁹. Rocile folosite nu sînt locale. Materia primă trebuia adusă din altă parte, de la cîteva zeci de kilometri distanță. Ultimele două tipuri de unelte sînt deosebite, ambele au fost găsite la Traian. Este vorba de un toporaș plat „cu călcîiul rotunjit și străpuns printr-o mică gaură rotundă“⁴⁰ și unealta rotundă, găurită pe mijloc, puțin bombată, similară unei măciuci⁴¹.

³⁷ Ion Nestor și colab., op. cit., în SCIV, nr. 1, II, 1951, p. 57.

³⁸ M. Petrescu-Dîmbovița și Em. Zaharia, *Sondașul arheologic de la Dănești*, în *Materiale*. VIII, 1962, p. 50 (fig. 3).

³⁹ Ion Nestor și colab., op. cit., în SCIV, nr. 1, II, 1951, p. 54.

⁴⁰ Hortensia Dumitrescu, op. cit., p. 123.

⁴¹ H. Dumitrescu și Vladimir Dumitrescu, op. cit., p. 254.

Ținând seama de datele prezentate rezultă că unealta specifică purtătorilor culturii ceramicii liniare a fost tesla, care, prin caracteristicile sale, poate servi drept criteriu de atribuire culturală și implicit cronologică. Astfel de tesle nu au fost folosite pe teritoriul Moldovei și în regiunile învecinate de către predecesorii culturii ceramicii liniare și nici de urmașii lor.

Unelte de piatră șlefuită din așezările culturii ceramicii liniare din țara noastră au analogii apropiate în teslele descoperite în mai multe așezări similare din sud-vestul U.R.S.S. Majoritatea uneltelor asemănătoare s-au scos la iveală din cuprinsul așezării de la Florești, unde s-au găsit șase tesle specifice.⁴² Pe lângă forma comună, cu secțiunea plan-convexă, cu culme înaltă, la Florești se observă piese cu secțiuni derivate: o piesă are secțiunea plan-convexă, dar cu o creastă pe culme, iar alta are secțiunea aproape pătrată (poate a fost folosită ca daltă). Alte tesle similare celor găsite la noi se cunosc din două complexe: la Nezvisko⁴³ (o piesă găsită într-un mormint cu inventar bogat) și la Torskoe⁴⁴ (două tesle dintre care una cu creastă). La Torskoe, în plus, în cuprinsul așezării s-au găsit alte două unelte, probabil tot tesle, de formă trapezoidală, plate cu secțiunea transversală de formă ovală.

În sudul țării noastre, pe întinsul Cîmpiei Române, la sfîrșitul neoliticului timpuriu au viețuit comunitățile culturii Dudești. Datorită faptului că pînă acum au fost săpate puține așezări de acest tip, se cunosc relativ puține dintre uneltele lor de piatră, toate fiind din categoria celor neperforate.

La suprafața solului, în zona așezării de pe locul Fiera, de la Cleanov, jud. Dolj, s-au descoperit în 1950: o teslă (de 7,8 cm × 3,5 cm) întreagă și o a doua fragmentară, ca și alte două fragmente de toporașe sigur șfeluite.⁴⁵ Obiectele nu au fost reproduse nici descrise mai amănunțit. În suprafețele săpate în 1951,⁴⁶ s-au mai scos la iveală: un fragment de toporaș (găsit într-o groapă de bordei) și o teslă. Toporașul a avut forma trapezoidală (aproape dreptunghiulară) cu profilul simetric și secțiunea ovală. Taișul este arcuit și ciobit datorită folosirii. Tesla este dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite. Taișul și muchia sînt arcuite. Profilul este asimetric, iar secțiunea plan-convexă.

În așezarea de tip Dudești, de la Ipotești,⁴⁷ jud. Olt, s-au descoperit două unelte: un toporaș trapezoidal, cu taișul arcuit și muchia dreaptă. În profil unealta are formă biconvexă, iar în secțiune avea forma ovală și un fragment dintr-o teslă masivă, cu taișul puternic arcuit. În profil este asimetrică, are secțiunea plan-convexă.

Cu prilejul săpăturilor de la Tîrșoru Vechi, jud. Prahova, a fost cercetat și un complex restrîns de tip Dudești,⁴⁸ din cuprinsul căruia s-a scos la lumină și o dăltiță sau un toporaș lucrat dintr-o rocă dură, verzuie.

La Drăghiceanu, jud. Ilfov, dintr-o așezare din faza veche a culturii Dudești,⁴⁹ s-au descoperit: trei dăltițe mici, fragmentare, de formă trapezoidală, cu secțiunea

⁴² T. S. Passek și E. K. Cerniș, *Памятники культуры линейно-ленточной керамики на территории СССР*, colecția *Археология СССР*, fasc. 5, 1—11, Moscova, 1963, pl. IX.

⁴³ *Ibidem*, pl. VIII/19.

⁴⁴ *Ibidem*, pl. IX/10, 11.

⁴⁵ (C. S. Nicolăescu-Ploșor), *Sondagille de la Fiera-Cleanov*, în SCIV, nr. 1, II, 1951, p. 231.

⁴⁶ *Idem*, *Săpăturile de pe Dealul Fiera, com. Cleanov, reg. Dolj*, în SCIV, nr. 1—4, III, 1952, p. 144, (fig. 2/4,5) și p. 145.

⁴⁷ Eugen Comșa, *Săpături arheologice la Ipotești*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 215 (fig 2/8, 9).

⁴⁸ Victor Teodorescu, *op. cit.*, în SCIV, nr. 2, XIV, 1963, p. 258.

⁴⁹ Gh. Rădulescu și M. Ionescu, *Descoperiri arheologice în raionul Giurgiu*, în SCIV, nr. 1—2, IV, 1954, p. 329 (fig. 2/1).

rectangulară. Taișul lor este arcuit, iar muchia dreaptă. Acestea apar în nivelul inferior. Celui de al doilea nivel îi este atribuit un fragment de dăltiță de mici dimensiuni (cu secțiune plan-convexă), găsit la suprafața solului în cursul cercetărilor din 1954.

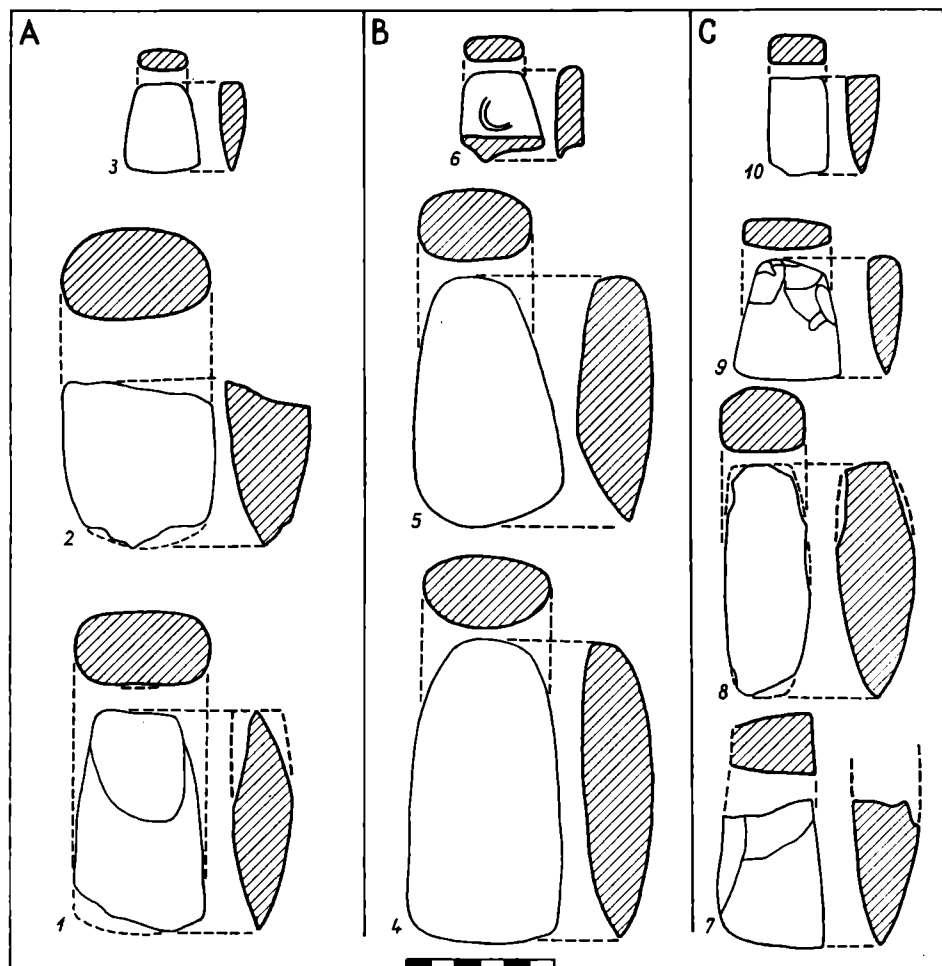

Fig. 8. — Cultura Dudești. Așezarea Dudești: A. Faza Malul Roșu; B. Faza Fundeni; Așezarea Cernica: C. Faza Cernica (Săpături Eugen Comșa).

Prin săpăturile de la Dudești⁵⁰ s-au descoperit câteva unelte de piatră șlefuită întregi și altele fragmentare. Din tuf vulcanic, de culoare gălbuie, în 1954 s-au găsit câteva toporase sau dăltițe de formă trapezoidală și o așchie dintr-o teslă mică, cu secțiunea plan-convexă. Lucrările din 1956 au dus la descoperirea, în nivelul inferior, a unei tesle fragmentare masive, cu profil asimetric și cu secțiunea de formă ovală, cu taișul spart din vechime. Tot atunci s-a găsit și un topor trapezoidal cu

⁵⁰ Eugen Comșa, *Données sur la civilisation de Dudești*, în PZ, nr. 2, 46, 1971, p. 216—218.

tăișul arcuit și muchia dreaptă. În profil este simetric, iar în secțiune are forma ovală. Săpăturile din 1968 au dus la descoperirea a patru unelte legate de nivelul superior al așezării, datînd din faza Fundeni. Primele două sînt tesle de formă trapezoidală, cu tăișul arcuit și cu muchia arcuită accentuat. Profilul lor este asimetric, iar în secțiune una are forma ovală regulată, a doua forma ovală regulată, a a doua forma ovală (aproape plan-convexă). O a treia piesă este fragmentară, a fost probabil tot o teslă, trapezoidală, cu muchia arcuită accentuat. Tăișul este spart din vechime. În secțiune are forma plan-convexă.

Ultima piesă la care ne referim este un fragment de toporaș sau de dăltiță cu porțiunea dinspre tăiș spartă. Unealta era trapezoidală, cu muchia dreaptă, cu secțiunea dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite. Piesa atrage atenția prin aceea că pe o față a ei s-a păstrat urma unui început de perforare „tubulară.”

La numai cîteva kilometri de Dudești, în așezarea din faza tîrzie a culturii Dudești, de la Cernica⁵¹ s-au găsit mai multe unelte de piatră șlefuită. Majoritatea au fost lucrate din tuf vulcanic gălbui. Uneltele găsite au dimensiuni mici și mijlocii. O parte din ele sînt tesle, cu secțiunea plan-convexă, iar altele sînt topoare. De dimensiuni mai reduse sînt cîteva unelte cu secțiunea aproape pătrată. Ele au fost folosite ca dălți.

Sintetizînd datele cu privire la uneltele de piatră întrebuintate de purtătorii culturii Dudești, remarcăm la început că piesele descoperite în sudul Munteniei au fost lucrate de obicei din tuf vulcanic de culoare gălbuie. Astfel de unelte au fost confecționate în așezările din preajma zăcămintelor, situate în zona de dealuri din nordul Munteniei și apoi au fost răspîndite, gata făcute, pe calea schimburilor dintre comunități, pînă în așezările din sud, cum sînt cele de la Dudești și Cernica. Ținînd seama de numărul din fiecare categorie de unelte adunate se poate face precizarea că și în așezările culturii Dudești, ca de altfel în tot cursul neoliticului timpuriu, au fost utilizate mai ales teslele. Raportul dintre lungimea și lățimea lor era de 2/1. Se observă o preferință pentru teslele de formă ovală prelungă (la Cleanov și la Dudești), adică avînd tăișul și muchia arcuită. Adesea muchia prezintă chiar o arcuire accentuată. Teslele în profil sînt asimetrice, uneori masive, iar în secțiune sînt plan-convexe sau ovale.

În așezările culturii Dudești, topoarele sînt rare. S-a găsit unul singur pînă acum în așezarea de la Dudești. Piesa este trapezoidală cu tăișul arcuit și muchia dreaptă. Subliniem că în secțiune este oval. În schimb, în majoritatea așezărilor s-au descoperit toporașe și dăltițe de dimensiuni reduse. Toate sînt trapezoidale, cu tăișul puternic arcuit și cu muchia dreaptă. Diferențierea funcțională este adesea greu de făcut. În această privință trebuie să avem în vedere profilul. Piesele folosite ca topoare (fixate într-un manșon perforat) au profilul biconvex și secțiunea ovală sau mai rar dreptunghiulară. Spre deosebire de ele, piesele întrebuintate ca dăltițe au avut în secțiune muchia mai groasă sau chiar în formă de pătrat. Prin forma lor, aceste toporașe și dăltițe sînt specifice numai culturii Dudești.

Se cuvine să atragem atenția asupra piesei cu început de perforare, ceea ce indică faptul că deși nu se cunoaște încă nici o unealtă de piatră perforată printre cele utilizate de purtătorii culturii Dudești, totuși este evident că ei cunoșteau deja metoda de perforare „tubulară”.

Dacă analizăm comparativ uneltele de tip Dudești cu cele utilizate de purtătorii culturilor vecine și contemporane, observăm în primul rînd că și în cazul culturii Dudești principala unealtă a fost tesla. Aceasta însă se aseamănă prin formă cu

⁵¹ Gh. Cantacuzino și Seb. Morintz, *Die Jungsteinzeitlichen Funde in Cernica*, în „Dacia”, N.S., VIII, 1963, p. 33.

teslele din cultura Vinča, cultură înrudită cu cultura Dudești. Teslele acesteia din urmă însă au adesea forma ovală prelungă, care nu se întâlnește în aria Vinča. De asemenea, testele culturii Dudești se deosebesc în chip evident de acelea ale culturii ceramicii liniare, care sînt înguste și lungi. Toporașe și dălțițe de tipul celor folosite de purtătorii culturii Dudești nu se întîlnesc în culturile vecine.

Sintetizînd datele expuse despre uneltele de piatră șlefuită din neoliticul timpuriu din România ajungem la unele concluzii, care în parte sînt valabile și pentru perioadele următoare, anume :

— Materiile prime folosite erau rocile aflate în zăcămintele sau sub formă de pietre în albiile rîurilor,⁵² în principal pe teritoriul de răspîndire al fiecărei culturi. Nu este exclus ca în anumite cazuri unele roci să fi fost obținute din regiuni locuite de purtătorii altor culturi.

— Materia primă era extrasă sau adunată de membrii comunităților sau era obținută de la anumite distanțe, uneori de zeci de kilometri, de la comunități înrudite sau străine, pe cale de schimburi intertribale.

— Materia primă sub formă de bolovani sau avînd o formă aproximativ apropiată de cea a obiectului dorit, era prelucrată de obicei în cuprinsul așezărilor. Înspre sfîrșitul perioadei, cînd s-a început folosirea tufului vulcanic gălbui, se observă două atitudini diferite, în funcție de cultură și zonă. În Moldova, în aria de răspîndire a culturii ceramicii liniare, materia primă era prelucrată în așezări. În schimb, în Muntenia, considerăm că încă de atunci s-a început confecționarea uneltelor în așezările din preajma zăcămintelor (aflate în zona de dealuri), și transmiterea lor, în stare finită, înspre diferite așezări din cîmpie.

— Considerăm deosebit de important faptul că în unele așezări s-a descoperit numai în cîte o locuință (deși în același complex au fost cercetate cîteva locuințe) cîte un mic „atelier”. Acestea indică, după părerea noastră, că încă din perioada dată, respectiv încă din neoliticul timpuriu, în diferite așezări din aria culturilor Criș și a ceramicii liniare rocile erau prelucrate și transformate în unelte de către anumite persoane „specializate”, care pregăteau pentru comunitatea respectivă uneltele necesare. Acestor „specializare” (care treptat se va adînci în diferite domenii) constituie un indiciu de început, pe calea către meșteșugurile viitoare.

— Treptat cantitatea de unelte de piatră a crescut de la piesele izolate de la începutul epocii pînă la numărul apreciabil de la sfîrșitul perioadei.

— Primele unelte de piatră șlefuită erau cu funcție multiplă. Ele destul de curînd au început să se diferențieze.

— În cursul perioadei se constată la început folosirea în exclusivitate a uneltelor neperforate, cu secțiunea rotundă și apoi ovală. Pînă la sfîrșitul perioadei s-au întrebuițat apoi aproape numai unelte neperforate. Obiecte sau unelte de piatră, foarte rare, perforate sau cu început de îngăurire se cunosc aproape în toate culturile. Cele mai vechi datează de la sfîrșitul culturii Criș. Perforarea „tubulară” se cunoaște de la sfîrșitul culturii Dudești.

— La începutul perioadei observăm o predominare netă a uneltelor vălătuc, iar apoi aceea a teslelor, pe lîngă care apar topoarele și apoi dălțițele, al căror număr a crescut în continuare tot mai mult.

⁵² NU trecem cu vederea importanța și necesitatea analizării și determinării rocilor (din care sînt făurite uneltele descrise) de către un geolog, după o metodă unitară. Datorită faptului că uneltele sînt răspîndite prin zeci de muzee din țară, pentru moment este greu de pus în practică acest deziderat. În lucrare sînt menționate cazurile cînd autorii descoperirilor citate au reușit să determine rocile folosite.

Tinând seama de predominarea teslelor se poate spune că perioada neoliticului timpuriu de la noi este o perioadă a teslei.

— În perioada la care ne referim se remarcă în cazul pătrunderii în regiunile noastre a unor comunități străine, din alte regiuni, că acele comunități aduc cu sine și unelte (respectiv tipuri) de piatră șlefuită cu totul deosebite de cele locale (de ex. cultura ceramicii liniare). În astfel de cazuri unealta tipică poate servi drept element de datare și de atribuire etno-culturală.

— Se constată și în privința unora dintre culturile locale că deși au anumite elemente comune cu alte culturi (vecine sau înrudite), totuși ele au și unele unelte cu diferite amănunte care le deosebesc de acelea.

— Atunci când este vorba de o evoluție locală (de la o cultură la alta) se remarcă, către sfârșitul perioadei, existența unor tipuri de unelte, cu evoluție mai îndelungată, nediferențiate cultural, care în astfel de situații, de regulă, pierd caracterul de element de datare (de ex. topoarele trapezoidale).

Evoluția uneltelor de piatră șlefuită a fost în continuă interdependență cu evoluția celorlalte categorii de unelte, avînd o strînsă legătură și influențînd diferitele activități economice ale oamenilor neolitici.

Acestea au fost unele din problemele principale privind uneltele de piatră șlefuită din perioada neoliticului timpuriu de pe teritoriul României.

L'OUTILLAGE EN PIERRE POLIE DE L'ETAPE INITIALE DU NÉOLITHIQUE EN TERRITOIRE ROUMAIN

— Résumé —

Les recherches archéologiques se doivent d'accorder un surcroît d'attention à l'étude (typologique, fonctionnelle et chronologique) des outils néolithiques, car ils reflètent les progrès intervenus peu à peu dans le domaine de l'activité économique. Aussi, l'auteur s'attache-t-il à peu dans le domaine de l'activité économique en pierre polie propre aux cultures Starčevo-Criș, Ciumești, de la céramique rubanée, Dudești.

On constate au commencement de cet âge l'emploi exclusif des outils non perforés, à section circulaire d'abord, ovale ensuite. D'ailleurs, les outils non perforés ont continué à servir en grande nombre jusqu'à la fin de l'époque néolithique. Toutefois, les rares objets ou outils en pierre perforés ou avec un début de perforation sont attestés à peu près dans toutes les cultures du temps. Les plus anciens remontent à l'étape finale de la culture Criș. La technique de la perforation „tubulaire” apparaît dès la fin de la culture Dudești.

Pour commencement, les outils de type „rouleau”, à destinations multiples, prédominent nettement. Ce sera ensuite le tour des herminettes, accompagnées bientôt par les haches et puis par les petits ciseaux.

L'évolution des outils en pierre polie s'est développée constamment en étroit rapport avec celle des autres catégories d'outils. Les diverses activités des hommes néolithiques en ont subi l'influence incessante.